Caterina VALRIU
Universitat de les Illes Balears

La novel·la històrica en la literatura juvenil catalana contemporània: una eina de recobrament nacional?

En primer lloc, cal dir que sovint es fa difícil distingir entre les obres que podem anomenar pròpiament novel·les històriques i les d'ambientació històrica. La distinció entre unes i altres hauria de recaure en el pes del factor històric en el context de la narració. Quan l'argument gira entorn del desenvolupament i l'explicació d'un fet històric i aquest és l'eix de la novel·la no hi hauria cap dubte, ens trobam davant una narració històrica. En canvi, quan els esdeveniments històrics són usats com a rerefons per desenvolupar arguments que posen l'accent en l'aventura, el creixement psicològic dels personatges, etc. i el motiu històric pren un paper referencial o secundari, probablement haurem de qualificar aquestes obres com a novel·les d'ambientació històrica. Tanmateix, la distinció entre unes i altres no és sempre clara, perquè pesar i mesurar en literatura és sempre un exercici difícil i arriscat.

Des d'aquesta doble perspectiva, volem encetar en aquestes pàgines una petita reflexió sobre el paper de la novel·la històrica adreçada a un públic juvenil en la tasca de recobrament dels senyals d'identitat catalans després dels anys de silenci i ocultació imposats pel franquisme.[1] Per fer-ho, l'analitzarem —ni que sigui succintament- des de diversos aspectes.

En primer lloc, quins períodes són novel·lats? Inicialment aquells que resulten més atractius pels aspectes positius que comporten vers l'expansió i el desenvolupament de Catalunya (els comtes catalans,[2] la figura del rei Jaume I *el Conqueridor*,[3] els almogàvers, etc.), també els que són cabdals per entendre el perquè del desenvolupament de la història del país (la repoblació,[4] el compromís de Casp,[5] la Guerra del Francès o de la Independència)[6] o que tenen un component social i alhora romàntic engrescador per als adolescents (el cas dels pirates i els bandolers als segles XVII-XVIII[7] o l'emigració a Amèrica el s. XIX, per exemple).[8] La majoria de novel·les se situen, doncs, entre el segle XII i el XIX, amb una marcada preferència per l'època medieval. Hi ha períodes molt tractats i d'altres d'oblidats, com per exemple la romanització, el s. XVIII i —essencialment- tot el s. XX. Volem remarcar que la història més recent del país —tot i que té prou ingredients per ser novel·lada- no sembla interessar els nostres autors. No tenim cap novel·la històrica que parli del segle XX: ni dels primers trenta anys, ni de la guerra civil ni, tampoc, dels quaranta anys de dictadura

Swolfs - Dampierre

franquista. Algunes vegades hi apareix algun motiu com a rerefons o s'hi al·ludeix de forma secundària.[9]

Habitualment, i en un gran nombre de països, la novel·la històrica ha estat marcada per una considerable càrrega ideològica. De tots els gèneres de la literatura juvenil potser aquest és el que permet més fàcilment la manipulació i l'afany d'adoctrinament, tal com ho demostren la majoria de novel·les històriques publicades sota règims dictatorials. Quin ús ideològic fan els autors catalans d'aquest tipus de literatura? La resposta a aquesta pregunta requereix un estudi més exhaustiu que aquest, una anàlisi detallada. No obstant això, podem dir que és innegable que aquests llibres pretenen crear uns referents històrics que tipifiquin unes aspiracions comunes encaminades a fer país, a construir el sentiment de pertinença i d'identitat nacional del lector. Però també ho és que ho fan sense sectarismes i amb un tarannà obert, integrador i respectuós, defugint generalment el tractament maniqueu dels temes. És ben clar que a través d'aquestes obres hom pretén transmetre valors morals, cívics i patriòtics, per aquest ordre. El denominador comú de la majoria de les obres és la defensa de la llibertat, tant la dels individus com la dels pobles. I per aconseguir-la, els autors posen l'accent en el valor del diàleg, l'enteniment i la bona voluntat més que en la força de les armes o la repressió. Per exemple, en els temes bèl·lics són llibres que s'allunyen volgudament del que podem anomenar «sang i fetge», de la descripció de fets cruents (batalles, assassinats, etc.) i per això elegeixen sovint escenaris de rereguarda, que permeten mostrar al lector com sovint són els més dèbils i innocents els que han de patir les conseqüències de les actituds intolerants o sanguinàries dels poderosos. Aquesta tria també es fa palesa en el tipus de protagonistes, que no són herois de caràcter èpic, sinó més tost personatges dèbils però intel·ligents i bondadosos. És per això que hi sovintegen nois i noies molt joves i d'extracció humil, dones del poble i vells.[10] Fins i tot, la figura del rei Jaume I *el Conqueridor* —el nostre heroi nacional- és novel·lada no en la plenitud del seu poder com a monarca sinó en els anys difícils de la seva infància i adolescència.[11]

Una altra pregunta que ens formulam és si —amb aquestes obres- els autors tenien la intenció d'omplir el buit de l'ensenyament de la història catalana a l'escola (essencialment a la dècada dels setanta). La resposta ha de tenir matisos. Algunes sèries d'obres, seqüenciades i sistemàtiques, és evident que tenen aquest propòsit.[12] D'altres, però, responen més a la fascinació de l'autor per un període o un fet determinat i al gust de novel·lar que a una voluntat didàctica expressa. D'altra banda, amb la normalització dels continguts a l'escola, la història del país ha trobat el seu lloc i no necessita del subterfugi de la novel·la, tot i que —si el lector hi troba plaer- pot ser una camí engrescador d'aprenentatge. Per tant, podríem dir que la novel·la històrica catalana té una voluntat més didactista al llarg dels anys 60-70 i es fa més *personal*, psicològica i de creixement a les dècades 80-90, en sintonia amb les tendències literàries vigents i la situació de progressiva normalitat de la cultura del país.

Pel que fa als autors, conformen una nòmina diversa i variada respecte als estils, el to narratiu o les preferències a l'hora d'elegir escenaris i arguments. Si n'haguéssim de cercar un denominador comú, aquest seria el bon nivell i l'acurada documentació que —generalment- transpuen les recreació d'èpoques i d'ambients. Tot i que, en ocasions, es permetin la ironia o el joc amb l'anacronisme. Val a dir, també, que en general no són autors d'un únic gènere, sinó que a més de novel·les històriques escriuen en altres coordenades.

Per acabar, volem remarcar que aquestes breus notes són només quatre línies que ens acondueixen a una reflexió clara: la novel·la històrica en la literatura juvenil catalana ha actuat i actua —en la mesura de les seves possibilitats- com una eina de recobrament nacional a través de l'elecció dels temes i arguments i de l'articulació d'un missatge ideològic de catalanitat ben determinat, sempre des d'una perspectiva oberta, dialogant i no excloent. Tanmateix, se'n fa necessari un estudi ample i aprofundit per poder matisar i enriquir aquestes primeres conclusions. I, també, la comparació de les novel·les catalanes amb les que es produeixen dins i fora de les nostres fronteres, per poder-ne escatir analogies i divergències i veure fins a quin punt són producte d'una situació històrica i social ben determinada, marcada per les dificultats a l'hora de construir el propi país.

Ens cal, doncs, seguir treballant... ◆

NOTES

(1) La primera novel·la històrica catalana publicada després de la guerra civil és la titulada *Les preseneres de Tabriz*, de Maria Novell (Barcelona, 1966).

(2) Vegeu *El cavaller de la barba negra* de Joan Blasco Casanovas (Barcelona, 1983).

(3) Vegeu *L'ocell de foc* (1973) d'Emili Teixidor i també *El rescat del rei minyó* (1976) i *Els dos vailets del castell de Montsó* (1977) ambdós de Joan Blasco Casasnoves.

(4) Vegeu *En Mir l'esquirol* (1978) de Josep Vallverdú, que tracta de l'estructura feudal, la repoblació i les lluites amb els sarraïns.

(5) Vegeu *Frederic, el malaguanyat* (1984) de Joan Blasco Casanovas, sobre la figura de Frederic, nét de Martí l'Humà i aspirant a la corona en el compromís de Casp.

(6) Vegeu *La història que en Roc Pons no coneixia* (1980) de Jaume Cabré, sobre la vivència de la guerra des de la resistència civil.

(7) Vegeu *La madona del mar i els pirates* (1989) de Miquel Ferrà i també *Galceran, l'heroi de la guerra negra* (1978) de Jaume Cabré o *Ulls d'ocell* (1996) d'Antoni Garcia Llorca.

(8) Vegeu *Un català a la manigua* (1976) d'Oriol Vergés, sobre l'emigració dels catalans a Amèrica i la problemàtica de l'esclavatge.

(9) Per exemple, la peripècia d'un fugitiu de la guerra del 36 a *El fantasma del Fluvià* (1981) de Joaquim Soler, la narració de la fugida de dos soldats de la República a *Mai no moriràs, Gilgamesh* (1992) de Pere Morey, o el tema del contraban, el caciquisme i la connivència de les autoritats a *Contraban* (1995) de Miquel Rayó.

(10) Podem citar moltes novel·les, però a tall d'exemple en podríem destacar dues de Josep Vallverdú: *En Mir, l'esquirol* (1978) protagonitzada per un adolescent i *Els amics del vent* (1979) sobre la resistència catalana a la invasió napoleònica, protagonitzada per una vella i dos infants.

(11) Vegeu les obres ja citades a la nota núm. 6.

(12) Ens referim, per exemple, a les obres d'Oriol Vergés que formen la col·lecció Les arrels, publicada per l'Abadia de Montserrat i que novel·len la història de Catalunya.